

CHOLG‘U ANSAMBLI VA MUSIQIY ASAR USTIDA ISHLASH

Dilnozaxon Obidjanovna Djalilova

Andijon davlat pedadgogika institute

“Musiq ta’limi” yo‘nalishi o‘qituvchisi

dilnozajalilova89@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada musiqa san’atida cholg‘u ansambli ustida ishlash va ularning faoliyatini amalga oshirish uslublari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, guruh bo‘lib kuylash jarayonidagi ijro mashqlari va ansambl ijrochiligining imkoniyatlaridan foydalanish yo‘llari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: cholg‘u ansambli, stakkato, legato, aplikatura mashqi, jo‘rnavoz.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.02.2022 yildagi "Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PQ-112-son qaroriga muvofiq umumiy o‘rta ta’lim maktablarida va musiqa sohasiga bir qancha imkoniyatlar eshigi ochildi.

Musiqa fanida cholg‘u ansamblini o‘rganishda asarning xarakteri, tonalligi, badiiy obraz yo‘nalishi, kulminatsiyasi va umumiy tuzilishini anglab olish to‘laqonli ijroga yordam beradi. Bularni aniqlashda o‘qituvchining yordami zarur. Asar nazariy jihatdan o‘zlashtirilgandan so‘ng uning amaliy ijrosiga o‘tiladi. Musiqa asarlari boshidan ohirigacha bir xil texnik qiyinchilikda bo‘lmasdan, balki uning ba’zi qismlari boshqalariga nisbatan murakkabroq bo‘lishi mumkin. Bunday paytda shu qiyin o‘rinlar alohida ajratilib, ularning ijrosi ustida maxsus mashqlar o‘tkazish tavsiya etiladi. Lekin bunday ishlash jarayoni juda uzoq davom etmasligi kerak. Shu qiyin qismning ijrochi tomonidan mustaqil ravishda bekamiko‘st ijrosiga erishilsa ham, ko‘p hollarda asarni boshidan oxirigacha ijro etganda xuddi ana shu qism asarning umumiy yo‘nalishi bilan qo‘shilmasdan, aloxida ajralib qolishi mumkin. Shu

sababli qiyin qismlarni takrorlashda shu qismdan bir necha takt oldinga va keyingilarini qo‘shib ijro yetish tavsiya etiladi.

Asar o‘zlashtirilayotgan paytda ijrochining imkoniyatlariga mos bo‘lgan tezlikni tanlash va ijroning bir maromda bo‘lishga erishish kerak bo‘ladi. Musiqa asarining ustida to‘g‘ri ishlay bilish ijro mahoratini oshirishning omillaridan biridir. Cholg‘u ijrochiligi sinflarining tajribasida ba‘zi musiqa asarlarini o‘zlashtirish ishi konsert yoki yakuniy nazoratgacha yetib bormaydi. Bu asarlar sinf ishi sifatidagina o‘zlashtiriladi. Sinf ishidan asosiy maqsad musiqa asarining umumiy mazmuni bilan tanishish, unda ishlatiladigan ijro ko‘nikmalarini o‘zlashtirish va shular asosida bayon qilinmoqchi bo‘lgan musiqaviy kechinmalarni cholg‘u yordamida talqin eta bilishdir. Musiqa pedagogikasida bunday sinf ishlariga alohida e‘tibor beriladi va u o‘quv jarayonining maxsus shaklini tashkil etadi.

Ayni paytda, sinf ishi bilan notaga qarab chalish mashg‘uloti ma‘lum darajada bir-biridan farq qiladi. Notaga qarab chalishda o‘quvchi material bilan bir marta epizodik tanishish imkoniyatiga ega bo‘lsa, sinf ishi jarayonida u asar bilan to‘laroq va asosli tanishib, o‘zlashtirishi mumkin. Sinf ishi bilan shug‘ulanadigan o‘quvchi, musiqa asarini bir necha bor takrorlashi tufayli o‘zi uchun shu asarning mohiyati, mazmuni, tuzilishi va boshqa sifatlarini to‘laroq ochishi mumkin. Shu asosda asarning ijodiy g‘oyasi va unda bayon etilayotgan badiiy fikrlar o‘quvchiga tobora tushunarli bo‘lib boradi.

Sinf ishi uchun tanlanadigan repertuar o‘zining xarakteri, tuzilishi, mazmuni va boshqa ko‘rsatkichlari jixatidan rangbarang bo‘lishi zarur. Sinf ishida foydalaniladigan musiqa asarlarining murakkabligi esa o‘quvchining xaqiqiy imkoniyatlariga qaraganda ma‘lum darajada qiyinroq bo‘lishi mumkin. Bu asarlar konsertda yoki yakuniy nazoratlarda ma‘lum darajada ijro etilmasligini hisobga olsak, o‘qituvchi yuqorida aytilgan tavsiyalarni qo‘llashi to‘g‘ri bo‘ladi. Sinf ishi dastlabki paytda albatta o‘qituvchining ishtiroki va nazorati ostida o‘tishi kerak. Keyinchalik o‘quvchining tajriba va ko‘nikmalari ortib borgan sari o‘qituvchining ishtiroki kamayib boradi va xatto musiqa asarlari bilan tanishish o‘quvchining

mustaqil mashg'uloti paytida amalga oshiriladigan bo'lishi ham mumkin. Bunda o'qituvchi o'quvchiga umumiy ko'rsatmalar berishi bilan chegaralanadi.

O'qituvchi uchun muhimi, sinf ishi hamda musiqa asari bilan tanishish o'quvchi tomonidan to'g'ri tashkil etilishidir. Sinf ishi uchun asarlarni o'zlashtirish asosiy repertuardagi asarlar ustida ishlashdan farq qiladi. Asosiy repertuardagi qiyin o'rinlar o'quvchi bir necha bor takrorlasa va nihoyat uni yod olsa, sinf ishidagi asarlar ijrosida u o'z e'tiborini musiqa asaridagi badiiy obrazlarni yaxlitligicha talqin qilishga, asar shaklini o'z ijrosi bilan umumlashtirishga qaratishi kerak. Bunda albatta, asardagi barcha ko'rsatma va belgilarga to'la rioya qilishga e'tibor berish kerak. Xuddi mana shunday ijro o'quvchining rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida sinf ishalaridan foydalanish o'quvchining umumiy musiqiy rivojlanishi uchun asosiy omillardan biridir.

Notaga qarab ijro qilish Notaga qarab ijro qilish murakkab jarayon bo'lib, u maxsus mashqlar yordamida o'zlashtiriladi. Notaga qarab ijro etish jarayonini kuzatadigan bo'lsak, unda qo'yidagi qismlarni ko'rishimiz mumkin:

- Nota ko'rinishining o'quvchi ongiga etib borishi;
- O'quvchi ongida qanday harakatni amalga oshirish kerakligining aniqlanishi;
- Kerakli harakatlar yordamida berilgan notaning ijro etilishi¹.

Notaga qarab ijro etish jarayonining qanchalik tez sodir bo'lishi nota ko'rinishini qabul qilib (anglab), kerakli harakatni amalga oshirish tezligiga bog'liq. Agar jarayonining biror qismi yaxshi ishlamasa, notaga qarab ijro etishda ko'zlangan natijaga erishish qiyin bo'ladi. Notaga qarab ijro etishning murakkab taraflaridan biri shuki, musiqa asarining bir qismi ijro etilayotganda cholg'uchi keyingi qismini ko'rib, uning ijrosiga tayyorgarlik ko'rishga tayyorlanadi. Tajribasiz o'quvchilar ko'p holda buning uddasidan chiqa olmaydilar natijada, ularning ijrolari uzilib qoladi. Diqqat-e'tiborni bir maqsadga qarata bilish notaga qarab ijro etishning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini ta'minlaydigan omillardan biridir. Notaga qarab ijro etish

¹ M.Ismoilova. Cholg'u ijrochiligida notaga qarab ijro qilish. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Issue 5 / 2020. 29-bet.

qobiliyatini rivojlatirishda quyidagi amaliy mashqlar yordam berishi mumkin; eng oddiy musiqa, boshlang'ich taktning birinchi yarmi ijro etilayotganda o'quvchi o'z e'tiborini shu taktning ikkinchi yarmiga qaratadi. Xuddi shu usul asarning keyingi taktlarini ijro etishda ham qo'llanadi.

Mashg'ulotlar yordamida o'quvchiga berilayotgan vazifa asta-sekin murakkablashtiriladi, lekin bu vazifa o'quvchining imkoniyatlari darajasida bo'lishi kerak. Sozandada notaga qarab ijro eta olish qobiliyatini rivojlatirish muammosi va uni hal etishga qaratilgan ko'rsatmalar musiqa pedagogikasida alohida o'rin tutadi. Ko'zga ko'ringan ijrochi – o'qituvchilarning fikricha, notaga qarab ijro etish sozandaning kundalik mashg'ulotlari qatoridan o'rin olishi shart¹. O'quvchi muntazam ravishda notaga qarab ijro etish bilan shug'ullangan taqdirda turli davrga oid bo'lgan rang barang musiqa asarlari bilan tanishadi. Notaga qarab ijro etilayotgan musiqa asarlarining hammasi ham kelajakda o'quvchi tarafidan yod olinishi shart emas, balki ular o'quvchining fikrlash, yangilik ochish va yangi, o'ziga ma'lum bo'lmagan ta'surotlar bilan tanishish ehtiyojini qondirish uchun ijro etiladi. Notaga qarab ijro etayotgan sozandaning fikrlashi birmuncha faollashadi qabul qilib olishi ma'lum darajada o'tkirlashadi. Notaga qarab ijro etayotgan musiqa asariga butun vujudi bilan beriladi va uning his-tuyg'ulari ham bu jarayonda bevosita ishtirok etadi.

Bundan kelib chiqadiki, notaga qarab ijro etish mashg'ulotlari ijrochi repertuar, uning nazariy va amaliy bilimlarini boyitibgina qolmasdan, balki umuman musiqiy fikrlash jarayonining sifatini yaxshilaydi. Notaga qarab ijro etish o'quvchining umumiy musiqiy rivojlanishida eng samarali yo'llardan biridir. Cholg'u ijrochiligi ta'limi o'z oldiga o'quvchining umumiy musiqiy qobiliyatini, professionalligini rivojlantirishni asosiy maqsad qilib qo'yar ekan, shubha yo'qki, notaga qarab ijro yetish ana shu maqsadning amalga oshishida asosiy va maxsus vosita vazifasini bajaradi. Notaga qarab ijro etishning muhimligi tan olingan holda, amalda unga ba'zan keraklicha ye'tibor berilmaydi. Albatta, notaga qarab ijro etishga qancha ko'p vaqt sarflansa, bu o'z navbatida, ma'lum ijobiy natija berishi mumkin. Lekin bu

¹ M.Ismoilova. Cholg'u ijrochiligida notaga qarab ijro qilish. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Issue 5 / 2020. 30-bet.

jarayonni tashkil qilishda ongli nazorat yo'lga qo'yilishi lozim. Tajribadan ma'lumki, sozandaning notaga qarab ijro etish qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning ichki eshitish qobiliyati ham shunchalik rivojlangan bo'ladi. Ya'ni bunday sozanda nota belgilariga ko'zi tushishi bilanoq shu tovushni ijrosiz eshita oladi. Demak, sozandadagi «ko'rish orqali eshitish» qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning notaga qarab ijro eta olishi ham shunchalik sifatli bo'ladi¹. Notaga qarab ijro etishning muhim shartlaridan yana biri ijrochining nigohi nota tekstidan uzilmasligidir. Cholg'u torlari va pardalar joylashuvini yaxshi o'zlashtirib olmagan o'quvchilarning nigohlari dam nota tekstiga, dam cholg'u grifiga ko'chib turadi. O'quvchi notaga qarab, uning balandligini belgilab olgandan so'ng, nigohini cholg'u grafikasidagi pardalarga ko'chirishga majbur, chunki pardalarni yaxshi o'zlashtirib olmaganligi sababli grifga qaramasdan barmoqlarni pardaga aniq qo'ya olmaydi. Navbatdagi notani aniqlashda o'quvchi yana nigohini nota tekstiga ko'chiradi. Bunday vaziyatda ko'p o'quvchilar tekstning qaysi joyiga kelganliklarini yo'qotib qo'yadilar. Kerakli joyni topish uchun esa bir oz vaqt talab etiladi. Mana shu kamchiliklar natijasida o'quvchining ijrosida noto'g'ri to'xtashlar sodir bo'ladi. Bu esa asarning uzluksiz ijrosiga putur etkazadi. Shu sababli ijrochi nigohining bir manbadan ko'chishi qanchalik kam bo'lsa, shunchalik ijro uchun foydali bo'ladi.

Notaga qarab ijro etishni amalga oshirayotgan paytda o'quvchidan nota yozuvidagi barcha belgilariga qat'iy rioya qilishni birdaniga talab qilib bo'lmaydi. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchi birinchi navbatda e'tibor berishi kerak bo'lgan narsalarni olindan tushuntirib, belgilab berishi katta ahamiyat kasb etadi.

Bizningcha, o'quvchi asarlardagi yaxlit musiqiy fikrning boshlanishi va tugallanishiga birinchi navbatda e'tibor berishi kerak. Ya'ni asarda bayon etilgan tugal fikrning uzilib qolishi yoki tushunarsiz ijro etilishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Notaga qarab ijro etishni asarda bayon yetilayotgan musiqiy fikrlar asosida tashkil qilish yaxshi natija beradi.

¹ M.Ismoilova. Cholg'u ijrochiligida notaga qarab ijro qilish. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - Issue 5 / 2020. 30-bet.

Notanish musiqa asarlarini notaga qarab ijro etishdan oldin koʻzdan kechirib, tanishib chiqish, yaʼni shu asarni cholgʻusiz «ijro etish» tavsiya qilinadi. Bunda, birinchidan, sozanda bevosita ijro harakatlaridan xoli boʻladi; ikkinchidan, asarning tuzilishni oʻrgatish imkoniyati tugʻuladi, Qoʻshimcha qilib aytish mumkinki, oʻquvchi asarning nota yozuvini koʻzdan kechirib, cholgʻusiz «dilda» ijro etishi uning ichki eshituv qobiliyatini maʼlum darajada rivojlantirib boradi.

Gamma, uch tovushlik va boshqa mashqlarni ijro etish, ijro mahoratini oʻrganish oʻquv jarayonining ajralmas bir qismi boʻlishi kerak. Bu turli ijro koʻnikmalarini hosil qilishda, ularni rivojlantirish va takomillashtirish katta rol oʻynaydi.

Mashqlarni oʻzlashtirish va murakkablashtirish taʼlim jarayonining muhim qismidir. Shu bilan birga, taʼlim faqatgina mashqlarning ijrosi emas. Mashqlar taʼlim jarayonining ajralmas bir qismi boʻlib xizmat qiladi. Oʻquv jarayonining barcha amaliy va nazariy taraflarini hisobga olgan holda mashqlarni ongli ravishda takrorlash ijobiy samara beradi. Mashqlar musiqa asarining talablariga xizmat qiladi. Oʻquvchi biror mashq harakatni amalga oshirayotgan paytda uning eʼtiborini musiqaning maʼnoli tamoniga qaratmogʻi kerak.

Mashq ijroning maʼnoli koʻnikmalarini hosil qilish, rivojlantirish va mustahkamlashga qaratilgandir. Bu vazifani bajarishda oʻquv jarayonini sistemalashtirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Koʻnikmalarning ichki tuzilishini, oldingi koʻnikmaga asoslangan holda yanada murakkabroq koʻnikma hosil etish yoʻllarini hisobga olish zarur. Ilmiy izlanishlar shuni koʻrsatadiki, ijrochilik apparatini muntazam ravishda tarbiyalash ishi «oddiydan murakkabga» prinsipi asosida tashkil etilishi kerak. Yangi koʻnikmani oʻzlashtirish ishiga oldingi koʻnikma puxta oʻzlashtirilgandan keyingina oʻtish mumkin. Aks holda oʻquvchi oldiga qoʻyilgan vazifa oʻta murakkablashib ketishi mumkin. Shu sababli ijro texnikasining turli elementlarini oʻrganishda uzviy bogʻliqlik prinsipiga amal qilish zarur boʻladi.

Oʻquvchining yangi koʻnikmani oʻzlashtira olishi uning oldingi koʻnikmani qay darajada oʻzlashtirganiga bogʻliqdir, chunki yangi oʻrganilayotgan koʻnikma oldingisi bilan maʼlum darajada oʻzaro aloqadorlikda boʻlib, oʻzining taʼsirini

ko'rsatadi. Masalan, yangi o'rganilayotgan passaj oldingisiga o'xshash bo'lganligi tufayli sozanda uchun qiyinchilik tug'dirmaydi. O'quv jarayonida o'quvchiga yangi o'rganilayotgan ko'nikma (yoki musiqa materiali)ning oldingisiga o'xshash yoki farqlari bo'limlarini aniqlashni, ularni tahlil etishni o'rgatib borish muhim ahamiyatga ega.

Tajribadan ma'lumki, o'quvchi biror mashq yoki ko'nikmani o'zlashtirishda pirovard maqsadni qanchalik oldindan aniq tasavvur qila olsa, natijaga shunchalik oson yerisha oladi. Bunda o'qituvchi u yoki bu harakatning bajarilishini o'quvchiga ko'rsatib berishi katta ahamiyatga yega. O'quvchining o'zi mustaqil ravishda ko'rsatilgan ko'nikma harakatining kerakli va asosiy tarafini darhol aniqlay olmasligi mumkin. Bu holda o'quvchini mustaqil kuzata bilishga o'rgatish kerak. O'quvchi faqat chetdan kuzatibgina qolmay, balki harakatning mohiyatini tushunishi, tovushni eshitibgina qolmasdan, uni o'ziga singdirib olishi kerak. Aniq maqsadga qaratilgan kuzatishning xarakterli jihatlaridan biri – muayyan qo'llanmani o'quvchi tomonidan fikrlab, tahlil etish bilan qabul qilish. Kuzatishning muvaffaqiyati maqsadning aniq qo'yilishiga bog'liq. Maqsadning aniq va konkret qo'yilishi o'quvchining kuzatishini oldindan tayyorlaydi. Kuzatish maqsadga muvofiq ravishda oldindan tayyorlarmasa, o'quvchida aniq tasavvur paydo bo'lishi qiyinlashadi. Shu sababli o'qituvchi harakat yoki ko'nikmani o'quvchiga ko'rsatib berishi zarur. Aks holda o'quvchi ikkinchi darajali narsalarga diqqatini jalb etib, asosiysi esa e'tibordan chetda qolishi mumkin.

Musiqa materiali yoki mashqni tanlashda shu materialni to'la tahlil qilish ijro harakatlarini to'g'ri amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Murakkab harakatlarni o'rganishda uning qismlarini alohida ajatib o'zlashtirish yaxshi natija beradi. O'qituvchining to'g'ri va aniq ko'rsatmalari o'quvchining kundalik mashqlari uchun asos bo'ladi. Darsda olingan ko'rsatma va tasavvurlar yordamida o'quvchi mustaqil mashg'ulotlar paytida musiqiy ijro ko'nikmalarini asta – sekin o'zlashtirib boradi. O'quvchining o'zi qanday xatoga yo'l qo'yayotganini, yutuqlarini, u yoki bu mashq qanday foyda keltirishini aniqlay bilishi juda muhimdir. Mashqlarning takrorlanishi undagi bor kamchiliklarni yo'qotishga qaratilishi kerak. Ma'lumki, o'z

mashg'ulotlarini to'g'ri baxolay olmaydigan o'quvchi qanchalik ko'p shug'ullanmasin, yaxshi natijaga erisha olmaydi. Musiqa materialini, ijro etish maqsadini aniq bilish va o'z xatosini anglash – ko'nikma hosil qilishning zarur shartlari sanaladi¹.

O'zining xatosini va yutuqlarini baholay olish sifati o'quvchida asta - sekin o'qituvchining yordamida paydo bo'lib, rivojlanib boradi. Ma'lumki, ijroni endigina o'rganayotgan yosh o'quvchilar o'z xatolarini to'g'ri aniqlay olmaydilar yoki sezmaydilar. O'qituvchining ko'rsatmalariga ko'p vaqt muntazam ravishda amal qilish orqali o'quvchi o'z ijrosini kuzatib, nazorat qilishga o'rganishi mumkin. Bundan tashqari, o'z ijrosiga tanqidiy munosabatda bo'lish, o'z-o'ziga talabchanlik sifatlari o'quvchi ijrosining rivojlanishida katta ahamiyatga egadir. Tajribasi ortib borgan sari o'quvchi o'z xatolarini aniqlashi ham osonlashib boradi.

Endi cholg'udagi ijro texnikasining o'ziga xos qismlari va ijrochilik tajribasida ko'proq uchrab turadigan kamchiliklar sabablari bilan tanishib chiqamiz. Dutorda ijro texnikasini rivojlantirish deganda, chap qo'l barmoqlarining pardalar bo'ylab xarakati va o'ng qo'l tovush hosil qilish harakatlarining qanchalik rivojlanganligini tushunamiz. Tajribada kerakli barmoqlarni aniq qo'ya olmaslik yoki o'ng qo'l yordamida boshqa, keraksiz torlarni chertib yuborish kabi kamchiliklar uchrab turadi. Ta'lim jarayonida shunday kamchiliklarni zudlik bilan bartaraf etish choralarini ko'rish kerak.

Gamma va turli mashqlar bilan dastlabki tanishish vaqtida uni vazmin tezlikda ijro etishning foydali tomonlari bor: musiqa qo'llanmalariniing umumiy tuzilishi bilan yaqindan tanishish: ijro etish usuli va uslublarini, tovush kuchini aniqlash imkoni tug'uladi Ijro qanchalik og'ir tempda bo'lmasin, zinxor qo'pollikka yo'l qo'yish mumkin emas. Buning uchun ijrochining kerakli xarakterlarida ishtirok etayotgan gavda qismidagi muskullarning to'la erkinligiga erishish kerak.

Sozandaning ijro paytidagi toqat va bardoshini uning psixofiziologik holati belgilaydi. Sozandaning gavdasi ijro harakatlari uchun qanchalik moslashganligi

¹ Qaxramon Madaminovich Fozilov. Cholg'u ijrochiligi an'analarini va ko'nikmalarini shakllantirish. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal / ISSN 2181-063X. 183-bet.

to'g'risida to'xtalmaslik mumkin emas. Gavda muskullarining qotib, siqilib qolishi ijro harakatlarini to'g'ri va erkin amalga oshirishiga xalaqit beradi. Shu sababli ham cholg'uda musiqa asarini to'laqonli ijro etish uchun, birinchi navbatda, muskul harakatlarining erkinligini ta'minlash zarur bo'ladi. Muskullar qotib qolishining sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Bular postanovkaning noto'g'riligi, hayajonlanish asabiylashish, shart-sharoitning noqulayligi, qanday bo'lishidan qat'i nazar, o'qituvchi mashg'ulot paytida muskul qotib qolishining oldini olishi kerak. Sozanda o'qituvchilarning kuzatishlariga ko'ra:

- O'quvchilarning ijro harakatlarini amalga oshirayotgan muskullar qotib qolishiga asosan quyidagilar sozandaning elka, tirsak va panja muskullari qotishi;
- Panja va barmoqlarning keragidan ortiq xarakatlanishi;
- Chap qo'l barmoqlarining pardalarga ortiqcha kuch bilan bosilishi;
- Bevosita ijro etish xarakatlarida qatnashayotgan gavda qismlarining tortilib, qotib qolishi sabab bo'lishi mumkin¹.

Gavdaning qaysi qismida bo'lishidan qat'i nazar, qotib qolmaslik to'g'risidagi fikr, ijro harakatlari paytida hech qanday kuch ishlatmasdan, bo'sh holda harakatlanish degani emas.

Repertuar (frans. repertoire, lot. repertorium — ro'yxat, izohlash)² tanlash cholg'uchi ijro qilgan asarlar majmuasiga repertuar deyiladi. O'quvchilar uchun repertuar tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak? Repertuarni qanday tanlash kerak? Duch kelgan asarni o'quvchiga ijro etish uchun beraverish yaramaydi. Tanlanayotgan asar o'quvchi, sozandaning ijro maxoratini yana bir pog'onaga ko'tarishga xizmat qilishi kerak. Boshqacha aytganda, navbatdagi tanlanayotgan asar oldingisiga qaraganda ijro jihatidan murakkabroq bo'lishi zarur.

Dutorda ijroni o'rgatish va o'rganish jarayonining har bir bosqichida o'quvchi oldiga qo'yiladigan talablar asosli va o'rinli bo'lishi kerak. Agar bu talablar haddan tashqari murakkablashib ketsa, ya'ni asarlar o'quvchining imkoniyatiga qaraganda

¹ S. Azizboyev. An'anaviy cholg'u ansambli. Toshkent 2009 y. 9-bet

² O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

qiyinroq bo'lsa, albatta bu o'zining salbiy tasirini ko'rsatadi. Aksincha, tanlanayotgan asarlar juda soddalashib ketsa ham bo'lmaydi. Bu holda o'quvchining ijroga bo'lgan qiziqishi pasayib ketishi mumkin.

Biroq shu o'rinda Konfutsini so'zlariga nazar tashlasak o'qituvchi hamisha bolaga "Doimo bilim yetmayotgandek o'qiting" degan edi. Bu so'z zamirida esa bolaning bilim darajasini oshirishga yordam berishini nazarda tutgan.

Ijro ta'limi tajribasidan shu narsa ma'lumki, o'quvchilarning hammasida ham ijro usuli va uslublarning ko'nikmasi bir xilda rivojlangan bo'lmaydi. Masalan, ba'zilarida chap qo'lning ijro ko'nikmalari yaxshi rivojlangan bo'lsa, boshqalarida o'ng qo'l texnikasi rivojlangan bo'ladi. Yoki ba'zi o'quvchilar jadal tezlikdagi asarni ijro etishda qiyinchilik sezsa, boshqalari vazmin, kuychan asarlarning ijrosida qiynaladilar. Repertuar tanlashda ko'rsatilgan xususiyatlar albatta hisobga olinib, tanlangan asarlar yordamida kamchiliklarni bartaraf etish kerak. Hozirgi paytda dutor ijrochilari uchun repertuar tanlashda boshqa o'zbek halq cholg'ulari va skripka, doira uchun mavjud bo'lgan to'plamlardan foydalanilyapti. Boshqa cholg'ular uchun qo'yilgan ijro belgilariga katta e'tibor berilishi kerak. Chunki qo'yilgan belgi faqat shu cholg'u uchungina qaratilgan bo'lib, dutorda ijrosi o'zgarishi mumkin. Masalan, g'ijjak yoki skripka uchun yozilgan asarlarda uchraydigan «legato» (italyancha «legare» so'zidan olinib, «bog'lamoq ma'nosini beradi)¹ belgisi dutorda asosan rez usuli bilan ijro etiladi.

Dutor ijrochisi (barcha cholg'ular singari) o'z repertuariga turli davrga mansub bo'lgan musiqa asarlarini kiritishi maqsadga muvofiq. Repertuar tanlashning bu prinsipini qo'llash rang - barang musiqa materiallari bilan yaqindan tanishishda va o'quvchining dunyoqarashini boyitishda o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Dutor ijrochisining taxminiy repertuar rejasini keltiramiz:

1. O'zbek xalq kuylari.
2. O'zbek kompozitorlarining asarlari.
3. Qardosh halqlar kompozitorlarining asarlari.
4. Evropa klassik kompozitorlarining asarlari.

¹ Q. Rahimov. Musiqaning elementar nazariyasi. Toshkent 2007. 32-bet.

Shunigdek, dutor ijrochisining o'quv repertuariga ikki uchta turli xarakterdagi etyudlar, gammalar va mashqlar kiritiladi. Musiqa asarining badiiy va texnik ko'rsatkichlari dutor cholg'usining ijro imkoniyatlariga mos tushishi repertuar tanlashda xal qiluvchi omillar sirasiga kiradi.

FOYDALANILGAN HALOQLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil, 2-fevraldagi PQ-112-sonli "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
2. Abdufattox Abdugapparov. Cholg'u ijrochiligini o'qitish uslubiyoti. Toshkent 2020.
3. A.Qambarov, M.Najmeddinova. Imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiylashuvida pedagogik maxorat. Farg'ona 2020.
4. Ahmad Odilov. "O'zbek xalq cholg'ularida ijroyachilik tarixi" Toshkent "O'qituvchi" 1995.
5. Q. Rahimov. Musiqaning elementar nazariyasi. Toshkent 2007. 32-bet.
6. S. Azizboyev. An'anaviy cholg'u ansambli. Toshkent 2009 y. 9-bet
7. D. Abduraxmonova (2022). ЧОЛГУАНСАМБЛЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ВА МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ. Science and innovation, 1 (С7), 93-100. doi: 10.5281/zenodo.7256697
8. Абдурахмонова, Дилнозахон Обиджановна (2022). МУСИҚА АНСАМБЛЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ВА МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10-2), 510-521.
9. Mirzohid, B. (2023). NATIONAL CHARACTERISTICS IN MUSIC (Lad, Harmony, Texture).
10. Mirzahid, B. (2022). THE LIFE AND WORK OF THE HONORED ARTIST OF UZBEKISTAN AND KARAKALPAKSTAN, PROFESSOR OTANAZAR MATYOKUBOV AND MUSICOLOGIST SVETLANA MATYOKUBOVA. Gospodarka i Innowacje., 25, 35-38.